

FELSEFE BÖLÜMÜ – SOFİSTLER DERSİ
DERS NOTLARI

"En iyi zamanlardı; en kötü zamanlardı. Bilgelik çağıydı; ahmaklık çağıydı. İnanç dönemi; şüphecilik dönemi. Aydınlığın mevsimiydi; karanlığın mevsimiydi. Umud baharıydı; umutsuzluk kışıydı. Öncemizde her şeyimiz vardı; öncemizde hiçbir şeyimiz yoktu. Hepimiz doğrudan cennete gidiyorduk; hepimiz doğrudan cehenneme gidiyorduk. Kısacası o dönem de bugünkü gibiydi; öyle ki, dönemin en gürültücü yetkililerinden kimileri, hem iyisi hem de kötüsü için 'en' ile başlayan karşılaştırmalarda ısrarcıydılar."

İki Şehrin Hikâyesi, Charles Dickens (1859)

Sofistler, genel bir kabul olarak, M.Ö. 450 yılından başlayarak kendilerini göstermeye başlayan, o dönemin koşulları ve tanımı dâhilinde ‘yüksek eğitim’ için açığa çıkmış olan talebi karşılayan ‘profesyonel eğitimciler’ olarak görülürler. Daha o dönemde bile, örneğin Ksenophanes tarafından, “*Her isteyene para karşılığında bilgelik satanlar*” biçiminde nitelendirildikleri görülmektedir. Öyle ki Sofistler belirli bir ‘okul’ oluşturmak yerine, “*bir mesleğin üyesi olan, toplumsal koşulların değişmesinin doğal sonucu olarak ortaya çıkan pratik işlerde yol göstericiliğe duyulan açlıktan, kendileri için meslek ve yaşam biçimi üretmiş, para karşılığı ders veren öğretmenler*” biçiminde çerçevelenmektedirler.

Oysa bu ‘ilk yargı’ derinleştirildiğinde, Sofistler için bütünlüklü bir okuldan söz edilemeye bile, başta bilgiye dair konumlanışları üzerinden gelişen bir düşünme biçimi kendisini açığa çıkarmaktadır. Bu, doğa felsefesi sonrasında kendiliğinden doğan bir ‘epistemoloji boşluğu’nun açığa çıkardığı problem-durumuna ilk tepki ve dahi bu boşluğun doğurduğu talebe ilk ‘arz’dır. Bu talep-arz durumu göstermiştir ki, sadece bilgi çerçevesinde kalamayacak bu ‘boşluk durumu’ derhal sosyo-politik alana da sirayet ettiğinden, sofist problematik yaşamsal hale gelmektedir. Sofistlerin açığa çıktığı tarihsel dönem, Hellen Uygarlığı için bir dönüşüm periyodu olduğundan, esasında Fransız Devrimi (1789) sonrası dönemi betimleyen Dickens’ın yukarıda alıntılanan ifadelerinin rahatlıkla uyarlanabileceği zamanlardır. Diğer bir deyişle, sosyo-politik değişimle epistemolojik değişim tarihi bu bağlamda çakışmaktadır ve Sofist Düşünme Biçimi böyle bir çakışma momentinin

FELSEFE BÖLÜMÜ – SOFİSTLER DERSİ
DERS NOTLARI

yansımasıdır. Bu yansıma da tarihsel bir neden – sonuç ilişkisi (benzer nedenler veya koşullar benzer sonuçlar doğurur ilkesince) kurmak mümkündür.

Sofist Düşüncenin Ortaya Çıkışında Etkili Olan Dışsal Nedenler

M.Ö. 1000 – 700 yılları arasını Batı Orta Çağ'ı ile karşılaştırmak ve bir ölçüde benzerlik kurmak mümkün olduğu gibi, M.Ö. 700'lerin sonuyla M.Ö. 500'leri de Batı Avrupa'nın modern döneminin başlangıcına benzetmek mümkündür. Bu dönemi belirleyen değişim şu çerçevede kavranabilir:

* Hellen Uygarlığı'nın M.Ö. 700'ler ve öncesinde temel ekonomik faaliyeti tarım üzerine kuruludur. Diğer bir deyişle hâkim sistem, tarım ekonomisidir. Ancak M.Ö. 700-500 aralığında özellikle Yunan merkezli olarak bir ticaret ekonomisi kendisini göstermiş ve baskın hale gelmiştir.

* Politik olarak da, M.Ö. 700'ler ve öncesinde hakimiyetin esas olarak toprak soylularının elinde bulunduğu görülmektedir. Buna karşın M.Ö. 600'lü yıllardan itibaren gelişen deniz ticareti ve tarım dışı üretim ile birlikte tüccarlar, zanaatçılar ve diğer üreticilerden meydana gelen yeni bir toplumsal birim yükselişe geçmiş ve toprak soyluları ile politik-toplumsal mücadeleye girmiştir. Bu mücadele M.Ö. 5. Yüzyıl itibarıyla 'yeni' olanın hakimiyeti ile sonuçlanmıştır. Bu, aynı zamanda 'demokrasi'nin doğuşunun alt yapısını hazırlayan bir değişimdir.

*Bu değişim ve bu değişimin (en azından başlangıcında ve olgunlaşma sürecinde) yarattığı çatışma ve mücadele ortamı kültürel olarak da yansımasını bulmuştur. Eski düzenin kültürel, ahlaki, dini değerleri ve bunlarla yakından ilişkili olan düşünme biçimleri ile 'yeni' olanın değerleri ve düşünme biçimleri arasında mücadeleler meydana gelmiştir. Soyluların hiyerarşik dünya ve toplum tasarımı, politik ve sosyal haklar kavrayışları, ahlaki ilkelerin mahiyeti ve

FELSEFE BÖLÜMÜ – SOFİSTLER DERSİ DERS NOTLARI

kaynağının ilahi olduğu üzerine kavrayış [tamamı için ‘aşkınıcı dünya kavrayışı’ denilebilir] karşısına çıkan ‘yeni kavrayış’ [‘içkinci dünya kavrayışı’] eşitlikçi dünya tasarımını, doğal haklar ve sözleşme anlayışını (sözleşmecı toplum teorisi), dünyevi ahlak teorilerini üretmiştir.

Sofist Düşüncenin Ortaya Çıkışında Etkili Olan İçsel Nedenler

Bu dönemin düşüncel yapısının içkin unsurlarından kaynaklanan nedenleri görebilmek ve tespit edebilmek için öncelikle genel manzaraya hâkimiyet gerekmektedir. Antik Yunan (Hellen) Düşüncesine bakıldığında, Sokrates-öncesi dönemin hâkim düşüncesinin ana ilgisinin ‘doğa’ (Varlık, oluş ve değişim [ve devinim]) olduğu görülmektedir. Bu dönemin doğa filozoflarının bugünkü ayrımlar üzerinden aynı zamanda birer matematikçi, astronom, coğrafyacı, haritacı, biyolog olduklarını söylemek mümkündür. Bu anlamda, o dönemin doğa felsefesi günümüz doğa bilimlerinin disiplinler atası durumundadır. Empirik içerik ve en **geniş anlamıyla** ‘deneyim’ önem taşısa da, bu esas yönelimlerini çerçvelendiren yöntemin **spekülatif-dedüktif** yöntem olduğu söylenebilir. Oysa ‘yeni’ koşullarda entelektüel (felsefi ve / veya bilimsel) ilgi insana, insanla ilgili olana, etiğe, politikaya, toplumsal örgütlenme biçimini belirleyen ilkelerin kaynağı ve mahiyetine, kültüre, kısaca **beşeri olana** dönerken, ‘fizik’le ilgili konular ikinci plana atılmıştır. Belirtilmelidir ki, bu değişimin nedensel bağına salt ekonomik-politik unsurlara bağlamak doğru değildir.

Karl R. Popper şöyle söyler: “(...) ciddi felsefi problemler olmasaydı ve bunları çözebilme umudu taşımasaydım, felsefeci olmam asla bağışlanamazdı ve bence, felsefenin varoluşu da bağışlanamazdı” (Popper, 2010: 191). Bu tavrın gereği olarak bir filozofun yapıtı incelenirken sorulması gereken soru, o filozofun çözmeye çalıştığı ya da en azından gündeme getirdiği problemin ne olduğu sorusudur. Oysa özellikle felsefe öğrencilerine olmak üzere, tüm sosyal bilimcilere öğretilen yaklaşım “bu filozof ne söylüyor (söylemeye çalışıyor)?” sorusunu esas almaktadır. Her türlü sosyal ve dahi insani fenomenin ancak tarihiyle birlikte anlaşılabilceği doğru olsa da felsefe tarihi, filozofların neler söyledikleri / yazdıklarının (ya da

FELSEFE BÖLÜMÜ – SOFİSTLER DERSİ
DERS NOTLARI

Problem odaklı olarak bakıldığında, “*insanın, insanlık önüne konulan ilk problem olmadığı*” [bu tespit Foucault’ya aittir] görülmektedir. Doğa Felsefesini, insanın dünyayı/gerçekliği bilme uğraşında teorik aşamaya geçiştir. Bu geçiş, aynı zamanda şu gerek-koşulu da sağlamıştır: İnsanların “*bütün bu olayları kendilerine dayanarak açıklamaya çalıştıkları kendi bilgi yetilerini, yani akıl, zihin ve duyularını tanımları, onun güç ve sınırlarını öğrenmeleri, koştukları bu görev için onların yeterli olup olmadığını görmeleri için de daha önce bu yetilerini yeterli bir süre eşya üzerinde kullanmaları*” gerekir.

Tartışma Konusu: Epistemoloji – Ontoloji İlişkisi

Dil bir temsile ‘bu gerçektir’ denmesiyle başlar. (...) Gerçeklik antropomorfik bir yaratıdır. Gerçeklik insan ürünü olabilir, ancak o bir oyuncak değildir, bilakis o insan yaratılarına göre ikincildir. İlk büyük insan icadı temsildir. Bir defa temsil etme işi yapılabildiğinde, ikinci dereceden bir kavram bunu takip eder. Bu gerçeklik kavramıdır, ancak birinci dereceden temsiller var olduğunda içeriği olan bir kavram (Hacking, 2016: 172).

Bu yaklaşımın ana fikri kolaylıkla bir tür idealizm ile karıştırılabilir görünmektedir. Ancak böylesi bir karıştırma ontolojiyi önceleyen bir bakışın ürünüdür. Gerçeklik, insan dilinden önce de vardır. Gerçekliğin ‘gerçeklik’ olarak kavramsallaştırılması ise zorunlu olarak temsile görelilik olarak ikincildir. Bu, aynı zamanda epistemolojinin ontolojiye öncelenmesidir. Bu bakış açısına göre, önce temsillerin yapımı gelir, ardından “*temsillerin gerçek ya da gerçek dışı, doğru ya da yanlış, sadık ya da sadakatsiz şekilde yargılanması*” söz konusu olur. Sonunda da dünya ortaya çıkar.

Epistemolojiye dair sorular, doğa filozoflarının gündemine zamanla ve görelilik olarak sınırlı bir biçimde girmiştir. Bu nedenle sürecin sonunda kendisini dayatan problem-durumu ‘**epistemolojik boşluk**’ vakasıdır.

İleri Okuma Önerileri:

Ahmet ARSLAN, *İLKÇAĞ FELSEFE TARİHİ, SOFİSTLERDEN PLATON’A (Cilt 2)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.